

قاجار شاهلیغی زامانیندا کئچمیشده دوغرو فارس

حسرتچیلیگی (فارس هوسکارلیغی) 4

میرزه فتحعلی آخوندوف و جلال الدین میرزه نین فارس

هوسکارلیقلاری

آنلاشیلدیغی کیمی میرزه فتحعلی آخوندوف ایسلام دؤلتلری اوچون اورتاق ایفبا مسئله سینی اورتایا سورمه سینه باخمایاراق غرب آوروپادان شرقه دوغرو آخین ائدن ملت نظریه سی آنلاییشی و مفکوره سی نین کؤلگه سینده اولوشموش "**دؤلت ملتی**" (بیر دؤلت اوچون ملی توپلوم یاراتماق، دین اومتچیلیگی آنلاییشیندان اوزاقلاشماق و دونیالاشماق) آنلاییشی میرزه فتحعلی نی ده راحت بوراخمامیش. بئله لیکله میرزه فتحعلی آخوندوف قاجار شاهلیغیندا فراماسونلوق تمل و اساسینی قویموش میرزه ملکوم خان و تیغلیسده باش کونسول، فرانسه-ده ائلچی اولموش فراماسون میرزه یوسف خان تبریزلی لر واسیطه سی ایله قاجار ممالیکی محروسه سینده اعیانلار آراسیندا او جومله-دن رضاقلی خان لیه باشیلار و قاجار شاهزاده لری،

او جومله-دن جلال الدین میرزه و ائله جه ده اوخوموش کسیم ایچینده مطبوعات واسیطه سی ایله اؤز گؤروشلرینی دولاییلی دا اولسا یایماغا چالیشمیش. میرزه فتحعلی اؤزو تغلیسده یاشادیغینا باخمایارق اسلامبولدا قاجار شاهلیغینا وزیر اولموش میرزه حسین خان قزوینلی نین دعوتلیسی اولارق استلانبولا چاغریلمیش، اورادا اوچ آی قاجار مالیکی محروسه سی سفیرلیگینده قوناق اولارق عثمانلی مقاملاری ایله ایلیشگیلر قورموش و فراماسون میرزه ملکوم خان ایله ده مصلحتلر آپارمیش. میرزا حسین خان سونرالار ناصرالدین شاهین باش وزیر (نخست وزیر) اولارکن ده اونلا بو ایلیشگیلر داوام ائتمیش. تیغلیسده و پاریسده ایران مالیکی محروسه سی کونسولو و فراماسون اولموش میرزه یوسف خان تبریزی ایله ده ایلیشگی سی اولدوغو اورتادادیر. میرزه فتحعلی ماراغالی مقدم تورک طایفلاریندان اولان نعنا خانیم آدلی بیر قادیندان دونیایا گلمه سینه باخمایارق خیاو و مشکین شهرین هوراند کندینده گئتدیگی ایلك و ابتدایی اوخولدا و مکتبده فارسچا اوخودوغو و تربیت آلدیغی اوچون، اونون دیل بیلینجی و شعورو فارسلیق اساسیندا شکیللنمیش، مالالایق درسی اوخوماغا هوسلی اولدوغونا باخمایارق مالالایق درسیندان میرزه شفیح واضح اونو یاییندیردیغی اوچون، میرزه فتحعلی روس مکتبینه گئتمه لی

اولموش. بو دئديكلريميز بير يانا قالسين، دوغولدوغو عائيله و ياشاديغي چئوره و موحيط تورك اولدوغو اوچون ايلك اولارات ميرزه فتحعلي توركچه ياراديجيليغا باشلاميش، آنجاق بويلا باشا دولدوقچا اجتماعي و سياسي مسئله لره دقت يئتيرمگه باشلاركن عرب خطي ايله راحت يازيب اوخوماق اوچون عرب خطينده دگيشيليك ائتمگين واجيب اولدوغو اونون دقتيني چكميش. 15 ايل حياتيني اليغا دگيشيكليكي يولوندا صرف ائديب نتيجه آلماديقدان سونرا، جدي دگيشيليك ائتمك لازيم دئيه لاتين اليفاسينا يئنلميش. او زامانكي سياسي نظاملاري نظره آارات مليت نظريه سي فرانسه-ده اولدوغو كيمي "دؤلت ملتي" اساسيندا درك ائتميش. گلجكده گؤره جگيميز دك ميرزه فتحعلي آخوندوفون دا خطالاري ملي كيمليك باخيميندان فرانسه ايستعمارچيلىق دؤلتى آنلاييشيني اؤزو اوچون اولگو ائتمه سي اولموش. ميرزه فتحعلي فارس داستانلاري دئيه فردوسي نين شاهنامه سي، هيندوستاندا افسانه لر اساسيندا يازيلميش و ترجمه ائيلميش دساتير و "دبستان المذاهب" كتابلارينى اوخودوقچا فارسلارين كئچميشينه و فارسليغا داها دا مئيللى اولموش. بئله ليكله آشاما آشاما و مرحله مرحله خيالى فارسليق باتلاغينا سوروكلنميش. بئله ليكله عربليك عليينه ميرزه فتحعليدن اوخويوروق:

"وحشی عربلرین ایرانا غالب گلمکلی نین پیس اثرلریندن بیرى ده بو بوینوموزا باغلادیقلاری خط (عرب خطی) ساییلار. بو خط ایله بیلگی و عئل اؤیرنمک بیزلره چتین اولموش. ... کمال الدوله مکتوبلارینی یازانین (میرزه فتحعلی نین) سون ایستگی و چالیشماسی او قومدن یادگار قالمیش بو رد اولونموش، موردار خطدن اوزاقلاشماق و ملتی جاهیللیک قارانلیغیندان قورتارماق ایشیقلی بیلیم و عئل دونیاسینا چاتدیرماق واجیب ساییلار. بو ایستک یئرینی تاپارسا، (فتحعلی) چوخ خوشبخت اولاجاق و اؤزونو دونیادا ایستگینه چاتمیش ترک ائده جکدیر".^۱

اوسته گؤروندوگو کیمی "دؤلت ملتی" آنلاییشی نین اورتایا قویولماسی ایله عربلیک و عرب خطی علیهینه میرزه فتحعلی واسیطه سیله نفرت ادبیاتی دا یارانماغا و ملیت آنلاییشی گلجکده گؤره جگیمیز دک فارس حسرتچیلیگی (باستانگراییلیگی) اساسیندا شکیللنمگه باشلامیش. میرزه فتحعلی نی بو فارس راسیستلیگی و عرب دوشمنلیگینه دورتموش و تشویق ائتمیش شخصلر آراسیندا قاجار شاهزاده لرینه لله باشی اولموش رضاقلی خلی هدایتین ده بؤیوک سهمی اولموش. بو دوغرولتودا جلال الدین میرزه، فتحعلی شاهین اوغلو دا میرزه فتحعلی آخوندوفو دستکلمیش. جلال الدین

میرزه فارس حسرتچیلیگی (باستاگرایلیگی) باخیمیندان رضا قلیخان هدایتین دوشونجه متفقى ساییلار، کئچمیش دانیشیقلاردا ایشاره

اولدوغو کیمی رضا قلی خان هدایت داها اؤنجه دساتیر و دبستان المذاهب افسانه لریندن تأثیر آلاق فارسی سره (خالص فارسچا) یازماغا قایمیش و مثیل گؤسترمیش قاجار حاکیمیتینه باغلی اولموش بیر شخص ساییلار. جلال الدین میرزه ده آدی چکیلن دبستان المذاهب و دساتیر آدلی ناغیللارین و افسانه لرین تأثیر داییره سینه دوشه رک قاجار

اؤیرنیم و تحصیل سیستمی اوچون "نامه خسروان" آدلی بیر کتاب یازمیش. جلال الدین میرزه نی ایران ممالیکی محروسه سینده فارس حسرتچیلیگی و فارس مدنیت راسیستلیگی نین اساسینی قویموش بیر شخص تانیماق هئچ ده یانلیش اولماز.

جلال الدین میرزه فارسی سره دئیہ هر هانکی بیر عربچه کلمه ایشلتمدن خالص فارسچا دانیشماق و یازیشماق یانچیسى ایمیش. آنجاق جلال الدین میرزه زامانیندا خاخام آنشانلار (هخامنشدر) بیر روایت اولاراق دوغولمادیقلاری اوچون جلال الدین میرزه نین "نامه خسروان" کتابیندا بو یاراتیقلار و موجودلار اوزره هر هانکی بیر بیلگی و معلوماتی اولمامیش. ایشاره اولوندوغو کیمی جلال الدین هیندوستاندا یازیلیمیش دساتیر (کتاب پارسیان هند) و دبستان المذاهب آدلی داستان ماهیتلی کتابلاردان فیدالاناراق فارس شاهلیق سیلسیله لری دئیہ "نامه خسروان (شاهلار کتابی)" آدلی اثری یازمیش. بو کتاب 1868 ایل تهراندا ال یازما شکلینده چاپ اولموش. من بو کتابی آلمانین بایرن ایالتی نین مونیخ شهرى نین کتابلیغیندان اله گتیرمیشم. یئری گلیمیشکن کتاب اوزره جلال الدین میرزه نین اؤز دیلیندن بیلگی وئرک، اوخویوروق:

"... بیز ایرانلیلار اجدادلاریمیزین دیلینی اونوتدوق، یاددان چیخاردیق دئیہ بیر گون دوشونجه یه و فیکیره دالدیم، فیکیرلشدیم. ... بیر آز ایرانلیلارین دیلی نین یوخ اولماسینا حئیفلندیم، افسوس یئدیم. اوندان سونرا فارسچا کتاب یازماغا باشلادیم. پارس پادشاهلاریندان اویقون و مناسب بیر موضوع تاپایلمدیم. بوندان یانا یازدیغیما "نامه

خسروان (شاهلار كتابى) آدینى وئردیم. أوروباالیلاردا اولان پادشاهلارین عکسینی آلاراق اولنلارین اوزوندن عکسلر رسم اولوندو
... "ii".

اوسته گوروندوگو کیمی جلال الدین میرزه نین دیل و مدنیت آنلایشی فارسچادیر. بو دا بو ذاتین آناسی، هوماى خانیم مازندرانی و لله باشی سی دئییه مربی سی، رضا قلی خان هدایت سیمنانین دامغان قصبه سینده دوغولدوغوندان و بو ذاتلاردا تورک دیلی و مدنیتی بیلینجی و آنلایشی اولمادیغیندان ایلری گلن بیر آنلایش ساییلار. دئمک، جلال الدین میرزه، فتحعلی شاهین 55 اینجی اوغلو اولموش، آناسی، هوماى خانیم دا مازندرانی اولموش. جلال الدین میرزه یازدیغی "نامه خسروان" ادلی افسانه اساسلی اثرده ایران سیلسیله شاهلیقلاری دئییه مه آبادیان، جیان، شائیان، یاسائیان و گلشائیان موضوع اولونار. جلال الدین میرزه گلشائیانى دورد بؤلوک (گروه) ائتمیش:

پیشدادیان، کیان، اشکانیان و ساسانیان. بو دورت سیلسیله-دن فارسلا فقط ساسانلیردن برک یاپیشمیشلار. دئمک، ابولقاسیم فردوسی گوز آردی ائدیلسه، فارسلا اوچون ایلك تاریخ جعل ائتمگه باشلایان جلال الدین میرزه اولموش. بورادا جعل مسئله سی نین

اورتایا آتیلماسی بعضیلر اوچون تعجب دوغوروجو گله بیلر. ساسانلیلارین فارس کؤکنلی بیر توپلوم اولمادیقلارینی " شیعه لیک و ایرانیت دئییه فارس ایستعمارچیلیغی " موضوعسوندا علی شریعتی نین گؤروشلرینی نقد ائدرکن اورتایا قویدوق. اوسته اشاره اولوندوغو کیمی جلال الدین میرزه زامانیندا فارسلیق اوچون خاخام آنشان روایتلری دوغولمامیش. جلال الدین میرزه، میرزه فتحعلی آخوندوف آدرئسینه یازمیش:

"... آز آز بعضی ائشیتمدیگیم سؤزلری بعضی گنجلردن و جاوانلاردان ائشیده رک گله جگه اومودلو اولور و پاک آلله شکر ائده رم (سپاس دارم یزدان پاک را)""ⁱⁱⁱ.

اوسته گؤروندوگو کیمی جلال الدین میرزه "الله" کلمه سی یئرینه "یزدان"; "شُکر" کلمه سی یئرینه "سپاس"; "منزه" و "مبری" کلمه لری نین یئرینه ده "پاک" کلمه سینی ایشلتمیش. جلال الدین میرزه نین فارسلیق الله-ی اوزره ایشلتدیگی "پاک" ایفاده سی زامان گئدیشى ایله "آریا" آنلاییشی فارس ادبیاتیندا ایشلنمگه باشلانارکن "زبان پاک" و "نژاد پاک" آنلاییشینا دا یول آچمیش^{iv}. جلال الدین میرزه نین میرزه فتحعلی آخوندوفا یازدیغی مکتوبوندا گئنه ده اوخویوروق:

"سيزين بو ويران اولموش مملكتدن ائشيگه جانينيزي قورتارديغينيزي و راحتليقلا ياشاديغينيزي، بيزيم پيس عملريميزدن (حاکيميتين) خبرسيز اولدوغونوزو ظن ائدرديم. اوزاقدان الينيز سياسي مسئله لرين ايچينده-دير. گنه سيز، آزادسينيز. بو ايش اولدوقچا چتين اولماسينا باخماياراق کؤنلوموزو سئوينديرمک اوچون بو گؤزليلکده مکتوب يازارسينيز.... من يازيغين اورکده مين دئييلمه ميش سؤزو وار. بو آرادا الميزدن هئچ نه گلمديگينه باخماياراق فقط ديليميزي (فارسچاني) خالقا خاطرلاتماغا چاليشيرام. ... (جلال الدين ميرزه گنه داوام ائتميش):آراميزدا يارانميش دوستلوغون کسيلمه يه جه گيني، و يازيشاجيميزي و بو دوستلوغون بؤيوک ايشلره وسيله اولاجاغيني آرزو ائديرم"^{۷۱}.

فارس قايناقلاري نين يازديغينا گوره، جلال الدين ميرزه نين ميرزه فتحعلي آخوندوف يازديغي "کمال الدوله مکتوبلاري" نا آرتيريلماسي لازيم اولان سفاريشلري ده اولموش. جلال الدين ميرزه گؤزليملدن اولدوگو اوچون اونون مطلبيني ايران زردوشتيلري نين باشچيسي مانکجي ليمجي هوشنگ هاتريا آدلي شخص ميرزه فتحعلي يه يئتيرميش. مانکجي نين جلال الدين ميرزه اوزره ميرزه فتحعلي آخوندوفا يازديغي مکتوبدان اوخويوروق:

"كمال الدوله آدلى كتاب رحمتلىك شاهزاده جلال الدين نين يانيندا اولدوغو اوچون ذات عالی بعضى يئرلرينده آرتيرمالار (علاوه) ائتمگى سفاريش ائتميش. اونون اولومو، اونا فرصت وئرمديگى اوچون آرتيرمالار منيم اليمه چاتميش. اونلارى سيزه چاتديريرام. لازيم گورسه نيز، اثره آرتيرابيلرسينيز"^{vi}.

جلال الدين ميرزه نين كتابا نه آرتيريلماسى اوزره خبريميز اولماديغى اوچون بو ادعا مانكجى ليمجى هوشنگ هاتريا طرفيندن اورتايا قويولموش بير ادعا سايبيلار. بئله ليكله ميرزه فتحعلى آخوندوفون قلميندن ناصرالدين شاه زامانى توركلوك (تركممانان) عليهنه دوشمنچيلىك متن اولاراق اورتا قويولموش، اوخويوروق:

"... او بؤيوك باشلار، بيزيم جانيميزدان، ماليميزدان حمايت ائتمز، مملكتيميزى دوشمن شرريندن قوروماز، اوشاقلاريميزى توركمن اسيرليكلرى قارشيسيندا ساوينماز، اوغلان، قيزلاريميزا تعليم و تربيت وئرمز، بيزه خسته خان، مدرسه دوزتمز! تجارتميزى و كئچينه جگيميزى (كسب و كار)، راحتلاشديرمازلار. اونلارين اوزوندن دونيادا احتراميميز يوخ، اونلارين وارليغى نكيميزه لازيم؟ دئمك، اونلار بيزيم اليميزين زحمتيني بيزلردن ساغمالى، ايستديكلرى كيمي باشيميزا اولمازين بلاسينى گتيرمه لى، سونرا اؤزلى باشقا بير ديكتاتور

واسیطه سی ایله بالایا دوچار اولمالی و پیس وجودلارینی یئر اوزوندن سیلديرلمه لیدیرلر"^{vii}. میرزه فتحلی آخوندوف آدینا یازیلیمیش متنین داوامیندا اوخوبوروق:

"مملکتلی نین هئچ بیر یئرینده بیر ایگنه اوجو قدر، بیر ذره بیله عدالتدن اثر یوخدور. اوشاقلار و قوجا قادینلار دک یئر کوره سی اؤکوزون کورگینده و اؤکوزون ده بالیق اوستونده آیاق اوسته دوردوغونا اینانارلار. بو شاهلیغا عایید اولان یازیلیمیش اثرلری اؤزگه و بیگانه دؤلتلر ترجمه ائده رک بیزیم عاقیلسیز اولدوغوموزا گولرلر"^{viii}.

میرزه فتحلی نین تورک دوشمنلیگی بیر یانا دورسون، دوشونجه آزادلیغی و عمل آزادلیغی اوزره گؤزل یازمیش:

"معنوی آزادلیغیمیزی "اسلام دینی مسئوللاری (روحانیت) الیمیزدن آلمیش، بیزی بوتون معنوی زمینه لرده رذالته قول ائده رک اؤز امر و نهی لرینه تابع ائتمیشلر". دئمک، معنوی آزادلیق باخیمیندان آزادلیق نعمتیندن محروم ساییلاریق. ائله جه ده جسمی آزادلیغیمیزی دیکتاتور حاکیملر الیمیزدن آلمیش و اؤز بویوروقلارینا قول ائتمیشلر. .. اؤزلری اوچون مختلیف تحمیل و تکلیفله حمال ائتمیشلر. بو باخیمدان دا بیز ظالیملر اوچون رذیل قول اولاراق آزادلیقدان محروم اولموشوق. بوتون

معنوی و جسمانی آزادلیقلار انسانلیغا خاص بیر آنلايشدیر. اونلارین هر بیرسی نین قول بوتاغی وار. بو دئیکلریم، آوروپالیلارین کتابلاریندا گنیش شرح ائدلمیش. مساوات و برابرلیک ایکی شئیدن عبارتدیر. بو دئیکلریمه باخمایاراق آسیالی جاماعات آزادلیغی کؤکوندن ایتیرمیشلر. اونلار برابرلیک و بشر حاقلاری نعمتیندن یوخسول و محروم قالاراق بو محرومیتی درک ائتمزلر^{ix}.

جلال الدین میرزا قافاز کتابخانالاریندا تورک و مغول پادشاهلاری و صفویلر زامانینا شکیل اولدوغونا داییر میرزه فتحعلیدن بیلگی ایستیمیش. میرزه فتحعلی آخوندوف جاواب اولاراق یازمش:

"منیم نظیریمجه لاییق دئیل، سیز بو پادشاهلارین شکیللرینی کتابینیزدا یئر وئرہ سینیز. هامیسی دیکتاتور و حرامی باشچیسی اولموشلار"^x.

اوسته گؤروندوگو کیمی میرزه فتحعلی آخوندوف تورک شاهلارینی حرامی و حرامزاده دئیہ قلمه آلمیش. میرزه فتحعلی نین بو گؤروشلرینه اساسا قاجار دؤلتچیلیگی ضعیفلمک عرفه سینده بو کین و کدورت بوتون تورکلوک علیهینه یؤنلمیش و جهت آلمیش بیر آنلايش اولموش. آداملیقدان پای آپارمامیش "فریدون آدمیت" میرزه فتحعلی

آخوندوفون یازیشمالارینی کتاب ائدرکن تورکلوک تابوتونا سون قازیق و میخی دا او وورموش، اوخویوروق:

"نادانلیغا و دین تعصیلیگینه دوچار اولموش تورکنژاد دؤلتلرین ایش اوستونه گلمکلی فارسلیق دوشونجه سی نین چؤکمه سینده بؤیوک قاتقیسی اولموش. ائله جه ده قان ایچن و عئلمدن اوزاق تورکلرین آنادولویا مسلط اولدوقلاری ایران نین، شرقین بیلیم، گلیشمک و یئنی مدنیتدن گئری قالدیقلارینا یول آچمیش".^{xi}

ایشیق سؤنمز، 08.01.2019

-
- i فریدون آدمیت: اندیشه های میرزه فتحعلی آخوندزاده، تهران، 1349، زندگی و آثار، ص. 74؛ آیینمیش ملحقات ص. 156 - 158.
- ii جلال الدین میرزه، نامه خسروان، ص. 8 - 10.
- iii فریدون آدمیت: اندیشه های میرزه فتحعلی آخوندزاده، تهران، 1349، ص. 132؛ آیینمیش: جلال الدین میرزا به میرزا فتحعلی، نامه ها، ص. 377.
- iv احمد کسروی، زبان پاک، تهران، یابین ایلی: 1322.
- v فریدون آدمیت: اندیشه های میرزه فتحعلی آخوندزاده، تهران، 1349، ص. 132؛ آیینمیش: جلال الدین میرزا به میرزا فتحعلی، نامه ها، ص. 374 - 376.
- vi فریدون آدمیت: اندیشه های میرزه فتحعلی آخوندزاده، تهران، 1349، ص. 132؛ آیینمیش: مانکچی به میرزا فتحعلی، ه.ق. 1289، نامه ها، ص. 406.
- vii فریدون آدمیت: اندیشه های میرزه فتحعلی آخوندزاده، تهران، 1349، ص. 138، مکتوبات کمالدوله، ص. 58 - 59.
- viii فریدون آدمیت: اندیشه های میرزه فتحعلی آخوندزاده، تهران، 1349، ص. 138، ملحقات، ص. 447 - 448.
- ix فریدون آدمیت: اندیشه های میرزه فتحعلی آخوندزاده، تهران، 1349، ص. 141، آیینمیش: ملحقات ص. 452 - 453.
- x فریدون آدمیت: اندیشه های میرزه فتحعلی آخوندزاده، تهران، 1349، ص. 121؛ آیینمیش: میرزا فتحعلی

